

Башталгыч класстарында ар бир предмет боюнча сабак берүүнүн алдыңкы методдорун колдонуп, көп жылдар бою бай тажрыйбасына таянуу менен окуучуларга терең, билим алууга алардын жакшы өздөштүрүүсүнө жетишкен жана окуучуларын класстан-класска толугу менен көчүрүп келген алдыңкы педагогдордун катарын А. Койчуманов толуктаган. Окуучулардын орфографиялык кат сабаттуулугун жогорулатуу үчүн грамматикалык материалдарга ылайык, иш алып барган.

Тажрыйбалуу педагог, устат тарбиячы, үлгүлүү инсан катары А. Койчумановдун демилгелүү иштерин район гана билбестен, республикабыздагы баардык мугалимдерге таанымал. Кыргыз башталгыч класстарында жаш муундарга билимин жана тарбия берүү иштерин жакшырткан жана өрнөктүү иштеген, бул сыяктуу алдыңкы мугалимдердин бай тайжрыйбасын үйрөнүү, жайылтуу жана көңүлдүн борборуна сактоого тийишбиз.

Жыйынтыктап айтканда А.Койчумановдун билим берүү процессинде өз орду бар жана жаш муундарды тарбиялоодо эмгеги эбегейсиз. Ал алдыңкы тажрыйбаны колдонуу менен билим берүүгө өзүнүн зор салымын кошкон. Мына ушундай өрнөк ээси А. Койчумановдун педагогикалык ишмердүүлүгү жаш муундарды тарбиялоодо, таланттуу ар тараптан өнүккөн инсанды өстүрүү ар бир мугалимдин милдети болуп эсептелиши зарыл.

Колдонулган адабияттар:

1. Макаренко А.С. Педагогикалык поэма. – Фрунзе: Кыргызокуупедбас, 1961ж.
2. Айтматов Ч.Т. Биринчи мугалим. – Фрунзе, 1962ж. - 6-10бет.
3. Койчуманов А. Тарбиялоонун таасири // Мугалимдер газетасы, 1965-ж. № 84, 2-бет.
4. Койчуманов А. Достордун тажрыйбасы шыктандырат //Нарын правдасы, 1979-ж. 5-май, 2-бет.
5. Койчуманов А. Балабыз адептүү болсо // Кыргызстан маданияты, 1978-ж. № 50, 3-бет.

УДК 37: 378

Рахманкулов Б. З., Мамбетсадыкова А.С., Сыдыкбаев Ч. М.

Ж. Баласагын атындагы КУУ

Рахманкулов Б. З., Мамбетсадыкова А.С., Сыдыкбаев Ч. М.

КНУ им. Ж. Баласагына

Rakhmankulov B. Z., Mambetsadykova A.S., Sydykbaev Ch. M.

KNU J. Balasagyn

**ТАК ИЛИМДЕР ТАЙПАЛАРЫНДАГЫ СТУДЕНТТЕРДИ ТИЛ САЯСАТЫ
АРКЫЛУУ, ПАТРИОТТУУЛУККА ТАРБИЯЛООНУН ЗАРЫЛДЫГЫ
(МАТЕМАТИКА ЖАНА ИНФОРМАТИКА ФАКУЛЬТЕТИНИН МИСАЛЫНДА)
НЕОБХОДИМОСТЬ ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ ЕСТЕСТВЕННЫХ
ФАКУЛЬТЕТОВ К ПАТРИОТИЗМУ ЧЕРЕЗ ЯЗЫКОВУЮ ПОЛИТИКУ
(НА ПРИМЕРЕ ФАКУЛЬТЕТА МАТЕМАТИКИ И ИНФОРМАТИКИ)
THE NECESSITY TO EDUCATE STUDENTS OF NATURAL FACULTIES
TO PATRIOTISM THROUGH LANGUAGE POLICY (ON THE EXAMPLE
OF THE FACULTY OF MATHEMATICS AND INFORMATICS)**

Аннотация: Аталган илимий макалада өсүп кележаткан жаш муундарды патриоттуулукка тарбиялоодо мамлекеттик тилдин ролу боюнча кеп болот. Жаш муунду, өзгөчө инсан катары калыптануу процесси активдүү жүрүп жаткан студенттик курактагы жашгарды тарбиялоодогу көйгөйлөргө кенири токтолуп, аны чечүүнүн натыйжалуу жолдору көрсөтүлөт. Ошондой эле макалада кыргыз этнопедагогикасынын өзгөчөлүктөрү, артыкчылыктары жөнүндө кеңири сөз болот. Макалада өзгөчө так жана табигый илимдер багытындагы студенттерге басым жасоонун зарылдыгы белгиленет. Себеби бул топ эсеп-кысаптык жана жашоо образы жагынан “кыска сүйлөп, так жооп күткөн адамдардан болушат”. Демек булардын билимин гуманизациялоо алардын турмуш жолунда да көп жардам берет. Так илим өкүлдөрүн чыгармачылыкка жакындатууга, патриот инсан болушуна шарт түзөт. Бул багытта манас эпосундагы жалпы эле этнопедагогикадагы билимдер менен эне тилдин ыйыктыгын айкалыштыруу боюнча идеялар айтылат.

Аннотация: В данной научной статье рассматривается роль государственного языка в воспитании патриотизма у подрастающего поколения. Будут подробно рассмотрены проблемы воспитания подрастающего поколения, особенно молодежи активного возраста, активно находящейся в процессе становления как личности, и представлены эффективные пути их решения. В статье также рассматриваются особенности и преимущества кыргызской этнопедагогики. В статье подчеркивается необходимость концентрации внимания на студентах, особенно в сфере естественных наук. Это потому, что эти группы «технари и требуют четкого ответа» с точки зрения точного учета и образа жизни. Поэтому гуманизация своих знаний очень поможет им в жизни. В связи с этим высказываются идеи соединения знаний этнопедагогики в целом и святости родного языка.

Annotation: In this scientific article considers the role of the state language in the education of patriotism among the younger generation. Will consider in details the problems of educating the younger generation, especially young people of active age, who are actively in the process of becoming as a person, and effective ways to solve them. In the article also considers of the features and advantages of the Kyrgyz ethnopedagogics. In the article emphasizes the necessity to focus on students, especially in the field of natural sciences. This is because the groups are "tecncics" and required clear answer” in point of view of accounting and lifestyle. Therefore, the humanization of own knowledge will pretty help them in life. In this regard, the ideas of communication the knowledge of ethnopedagogics in whole and the holiness of the native language.

Негизги сөздөр: Мамлекеттик тил, эне тил, мамлекеттик башкаруу, муниципалдык башкаруу, улуттук кызыкчылыкта, студенттер.

Ключевые слова: государственный язык, родной язык, естественные науки, национальные интересы, студенты

Key words: state language, globalization, ideology, constitutional law, law, stydents

Өсүп келе жаткан жаш муунду мекенчилдикке, эне тилин сүйүүгө, аларды заманбап жана прогрессивдүү илим-билимге тынымсыз умтулууга үндөп, кыргыз тарыхы жана аны менен бирге кыргыз санжырасын терең билип, эл жерине татыктуу жаран катары кызмат кылууга дайыма жол көрсөтүү мугалимдин ыйык милдети. Ошондой эле эне тилибиздин кадырын көтөрүүгө, жашгардын чыгармачылык изденүүсүн күчөтүүгө, алардын ой өрүштөрүн өркүндөтүүгө, позициясы күчтүү, өз идеяларын коомчулукка жеткире билген жашгарды тарбиялоо учурдун талабы жана жогорку мектептин педагогдорунун манилүү вазыйпасы. Бул процесс билим берүү системасы аркылуу ишке ашат.

Билим берүү – бул коомдун өнүгүшүнө жана функционалдашуусуна активдүү таасир эте турган, автономдуу система. Бирок билим берүүнүн башка сфераларга салыштырмалуу өз алдынчалуулугун ашыкча пайдаланылып, анын мамлекет алдындагы милдеттемелерден алыстап кетишине жол берилбеши керек.

Арийне мамлекеттик саясаттын бир катар маанилүү чөйрөлөрү түшүнүксүз-тескери жолго түшүп алган Кыргыз Республикасында билим берүү системасы да кризиске белчесинен батканы белгилүү. Өлкөдөгү жалпы экономикалык абалга шылтап, тармактын күнүмдүк маселелерин чечүү менен алектенген өкмөт же расмий органдар улуттун келечек тагдырына балта чаба турган көйгөйлөргө көз жумду мамиле кылып келет.. Бул өзгөчө жогорку окуу жайларында байкалат. Мисалга министрликтин буйругу менен сөзсүз түрдө киргизилиши аткарылышы милдеттендирилсе да айрым окуу жайларда “Манас таануу” сабагы өтүлбөйт жана мамлекеттик тил сабагы жеке менчик же эл аралык окуу жайларда предмет катары киргизилген эмес.

Керек болсо мамлекеттик окуу жайларда деле эне тил аркылуу жаштарды патриоттуулука тарбиялоо жигердүү жүргүзүлбөйт. Андай иш чаралар мамлекеттик тил күнүнө, же кайсы бир даталуу күнгө арналып эле мезгил-мезгили менен формалдуу өткөрүлчү иш чара болуп калган. Эки сааттык салтанаттуу иш чарада студент рухий-нравалык, патриоттук багыттагы тарбия алып калаарына деле ишениш кыйын. Жогорудагыдай максатты көздөө студенттерди тарбиялоо үчүн эле эмес мамлекет жана мамлекеттик идеология үчүн да чоң мааниге ээ.

Себеби билим берүү система катары мамлекеттин улуттук кызыкчылыктар тутумундагы өзгөчө маанилүү багыт болуп саналат.. Анткени билим берүү жана илим тармагы мамлекеттин келечеги болгон жаштардын, өспүрүмдөрдүн адам, инсан катары калыптанышында чечүүчү рольду ойногон социалдык институт. Орто жана жогорку билим берүү системасы аркылуу инсан катары калыптанып келе жаткан муундун социалдашуу процесси ишке ашат, ал өз кезегинде 20, 30 жылдан кийинки келечек коомдун негизин түзгөн муундун дүйнө таанымын, саясий маданиятын калыптандырат. Өлкөбүздүн билим берүү системасынын мектептик жана жокдук деңгээлдеринде улуттук кызыкчылыкка каршы келген көрүнүштөр көп кездешет.

Билим берүүнүн деңгээлинен эмгек ресурстарынын деңгээли, келечек коомдун экономикасы да көз каранды. Билим берүү системасы мекендин атуулун калыптандырат ал аркылуу коомдук турмуштун саясий чөйрөсүнө таасир этет. Ал эле эмес билим берүү өзүнүн маданий-тарбиялык функциясы аркылуу келечектеги коомдун рухий жашоосуна да таасир этет. Демек Кыргызстандын келечеги туш тараптан кооптондуруп баратканын элестетүү ары кооптуу, ары көңүл чөгөөрлүк[6].

Ишпеген ишине байланыштуу (окутуучулук)мамлекеттик экзамендерге катышып: “Ч.Айтматов эл артисти”, “колхоз- маданияты жок айылдык бала”, “маркс, энгелс аялы менен күйөөсү”, “Тоголок молдо басмачы болгон” деген жан дүйнөндү ичиркенткен жоопторго күбө болуп келебиз. Мындай көрүнүштөргө сабактарды жеткиликтүү бере албаган мугалимдер жана окуйм деп келип убактысынын көп бөлүгүн “иштеп акча табыш керек” деген азгырык менен өткөргөн студент да күнөөлүү дейли.

Арийне мектепти бүтүп келген абитуриенттердин билим деңгээли да, жылдан жылга төмөндөп жатканы жашыруун эмес.. Дагы азырынча айылдык мектептерде мурдагы “союздук системадан билим алган мугалимдер” бирин-серин бар, бирок бери жагы 5жыл ары жагы 10 жылда алардын дээрлик баары жаш курагы боюнча эс алууга кетишет. Ал эми

алардын ордун болсо мектепти бүтөөр менен ЖОЖдордун сырттан окуу бөлүмдөрүнө тапшырып коюп мектепте иштеп калышкан же ЖОЖду окуп эмес, иштеп жүрүп бүткөн сапаттык даярдыгы начар мугалимдер басат, ошондогу билим берүүнүн абалы кандай акыбалга келет элестеткиң келбейт. Кыргызстандагы орто билим берүүдөгү “Жаш мугалимдин депозити” программасын тармактык эле эмес, улуттук долбоорго айландыруу зарылдыгы бышып жетилди.

Адам жогорку окуу жайында билим алып эле тим болбостон өзүн инсан катары рухий-нравалык жактан да калыптандырат. Эне тилине, улуттук баалуулуктарына болгон ыйык мамилеси дал ушул куракта социалдашат. Мындай тарбия студенттерге өзгөчө табигый жана так илимдер багытында билим алып жаткандарга зарыл. Себеби социалдык-гуманитардык багытта билим алгандар техникалык жана так илимдер багытында окугандардарга салыштырмалуу гумандуу жактан ийкемдүү, ары чыгармачылыкка жакын келип, эне тилдин баа баркын жакшы билишет. Анын үстүнө социалдык-гуманитардык факультеттерде студенттик турмушта ар кандай тарбиялык мааниси бар иш чаралар тез-тез өтүп турат. Ал факультеттердин окуу программаларында да гуманизациялоочу предметтер каралган. Сабактар да эне тилинде өтүлөт.

Ал эми так-табигый илимдер багытында окуган студенттер адатта кыска сүйлөп, оюн так билдирип, ой туюму, турмушка болгон көз карашы жагынан “түз багыттуу” келип конкреттүүлүккө ыктаган мүнөздүү болушат. Эгер бул адистикте окугандар студент кезинде эне тилдин кудуретин, мамлекеттин эгемендигинин ажырагыс бөлүгү тил экенин жана ал тилдин орду ар бир инсандын граждандык позициясынан көз каранды экенин түшүнбөсө, мамлекеттик тилдин абалы жакшырышы күмөндүү. Себеби “технарлар” илимий технологиялык процесстердин кыймылдаткыч күчү болушат. Замандын талаптарына бат ыңгайлаша билишет.

Биздин байкоо боюнча математика жана информатика факультетинде окуган студенттерди кайсы бир тарбиялык, коомдук мааниси бар иш чараларга тартуу гуманитардык тайпалардагыга карганда татаал келет. Математиктер “теорема”+“далилдөө” “аныктама”, “маселенин берилиши” + жыйынтык-жооп деген түшүнүк ыкма менен аракет кылышат. Ошол себептен идеологиялык, рухий-нравалык, этнопедагогикалык багыттагы билимдерди же идеяларды абстракция катары көрүшүп өздөрүн андай иш-чаралардан окчун кармоого аракет кылышат. Анын үстүнө ЖОЖдордо кыргыз группалар болгону менен студенттер маалыматты көбүнчө орус тилинде алгандыктан алган билими боюнча кыргыз тилинде сабак өтүүсү кыйынчылыктарды жаратат. Мындай көрүнүш борбор калаабыз Бишкекке, Кант, Каракол, Ош жана Кара-Балта шаарларына мүнөздүү.

Ар бир эле элдин улут экенин билгизген башкы көрсөткүч – эне тил. Эне тилибиз – улуттун жүрөгү. Канында жүгүрүп, көөдөнүндө согуп турган эне тили — жүрөгү токтосо, эл улут катары жашоосун токтотот. Эне тилин жоготкон, унуткан адам – тирүү өлүк, маңкурт, экономикалык макулук. «Эне тилин билбеген, элин сүйүп жарытпайт» Байдылда Сарногоев айткан. Демек, эне тилибиз ар бир алатоолук граждандын ар намысы, сыймыгы, жашоосунун маңызы, дүйнөгө көрсөтө турган «улуттук паспорту» (Э. Ибраев). «Тил — улуттун жаны» (Гумбольд). Ушул философияны бекем тутунуп жашаган, мамлекеттик тилдин кызматы үчүн тикесинен тик турган намыскөй атуулдарды өстүрүп чыгаруу мүдөөсү нравалык тарбиянын өзөгүн аныктап, ар дайым активдүү аракетте турса, анда мындай менталдуулук – республикабыздын дүйнөлүк цивилизация көчүнө өз жүзүн,

колоритин сактап кошулушунун өбөлгөсү болмок. Эне тилге болгон терең урмат-сый -жаш гражданидин ички рухий-ыймандык, патриоттук маданиятынын чен-өлчөмү болууга тийиш жана мындай баалуулук жаш куракта аң сезимге сиңирилгени оң.

Ошондой эле дүйнөлүк тилдерди үйрөнүү да өнүгүүбүздүн муктаждыгы. Улуу «Манас» эпосунда Ажыбай баатыр «Жетимиш түрлүү тил билген, жетимиш түрлүү эл көргөн» деп мүнөздөлөт. Демек, «Манас» эпосу илгертен насыяттап келген көп тилдүүлүк идеясы бүгүнкү тилдик тарбиянын негизине алынуусу абзел. Көп тилди билүүчүлүк — заманбап дүйнөлүк интеграциянын шартында жаш адамдын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүнүн көрсөткүчү[1].

Кыргызстандагы боордош калктардын жаштарынын өз эне тилин билиши жана Республиканын Мамлекеттик тилине болгон урматы, анын ички атуулдук-адептик маданиятынын көрсөткүчү болуп калат.

Тарбия ишинин негизине алынып, мазмунун аныктай турган кенч — бул улуттук тарых. Кыргызстандын тарыхы – сыймыктана турган тарых. Улуу тарыхты өсүп келе жаткан жаш муунга жекирүүдө да кыргыз тили жардамга келет. Кыргыздар — Азияда биринчилерден болуп өзүнүн жазмасына ээ болгон эл. Кыргыздар биздин эранын V кылымында эле рун жазуусун колдонгон. Борбордук Азия калктарынын ичинен байыркы тарыхта аты биринчи учураган кыргыздар илгерки доорлордо алгачкылардан болуп алтын, темир кендерин ишпеткен, өзүнүн хандыгына, мамлекеттүүлүгүнө эгедер болгон (кытай жазмаларынын далилдери), IX кылым Азияда өзүнүн империясын түзгөн, темирден аскердик куралдарды жасоо жагынан чыгышка даңкы чыккан, кытай жазмаларынын жана орто кылымдагы саякатчылардын берген маалыматы боюнча чептерди, шаарларды (маселен, «Алакчын», «Кыргыз хан» шаарлары) курган, башка тайпалар, калктар менен дипломатиялык активдүү мамиледе болгон. «Манаста» айтылгандай «Эрендер менен маңдайлаш, чечендер менен таңдайлаш, беттеп адам барбаган, ар душман жеңип албаган» жоокер, эмгекчил, баатыр эл болгон. Манас атабыз, Барсбек, Алп Сол, Тагай бий, Кубат бий, Жаңыл Мырза, Курманбек баатыр, Эр Табылды, Эр Солтоной, Атаке, Бердике, Жайыл, Тайлак, Курманжан датка, Искак хан, Алымбек датка, кийинкилерден Абдыкерим Сыдыков, И.Раззаков көкүрөгүн окко тоскон Чолпонбай сыяктуу улут ар намысы жана бошгондугу үчүн кара жанын садага чапкан жүздөгөн, миңдеген баатырларыбыз, 2010-жылдын 7-апрелинде элинин эркиндиги үчүн курман болгон патриот уулдарыбыз — улуттук тарыхыбыздын мактанычы жана сыймыгы болуп калды десек болот. Калкыбыздын уникалдуу боз үйү, түркүн сайма буюмдарына, ала-кийиз, шырдакка чөгөрүлгөн, түшүрүлгөн не бир керемет оюулар менен кыял-көчөттөр — дүйнөдө сейрек кездешкен эстетикалык сулуулук. Калк зергерлеринин, уздарынын, жез оймкторунун, усталарынын колунан бүткөн зергер буюмдар, жасалгалар өзүнүн ажайып кооздугу жана чеберчилиги менен илгертен Азия аймагына даңкталып келген. Көз жоосун алган алтын-күмүш билерик, шакектерди, керемет кемер курларды, жаркыраган жүгөн-куюшкандарды, койкойгон ээрлерди, колодон жасалган кумураларды, «шиберге койсо өрт кеткен, шилтегени мүрт кеткен» өткүр кылычтарды жасаган атактуу Бөлөкбай («Манас») сыяктуу кыргыз усталарынын керемет өнөрү, чеберчилиги айлана тегеректи таңданткан. Археологиялык казуулардан табылып, дүйнөгө белгилүү болгон алтындан уютулуп жасалган бугу, куш, жейрен алган илбирс сыяктуу көркөм эстеликтер жалаң эле байыркы сактарга эмес, кыргыздарга да тиешелүү болгон. Кыскасы, элдин байыртан өнүгүп келген керемет кол өнөрчүлүгү, материалдык маданияты, мындай өнөргө эгедер ата-бабаларыбыз менен кийинки муундар

сыймыктанууга акылуу. Кыскасы, биздин бүгүнкү муундарыбыздын рухун жогору көтөрө турган, көкүрөгүн сыймыкка бөлөп, улуттук ар-намыс сезимин (чувство национального достоинства) бийиктете турган даңктуу тарыхыбыз жана маданиятыбыз бар экендигин эч ким тана албайт. Кыргыз тарыхынын бай жана баатырдык мазмуну – патриоттук тарбиянын соолбос булагы[2]. Патриоттук тарбия үчүн, улуттук өзүн-өзү андап түшүнүүнү (национальное самосознание) өстүрүүчүн керектүү орошон мазмун ушул жерде жатат. «Өзүнүн тарыхын ийне-жибине чейин билип, аны жаш муундардын энчисине айландырып жаткан улут бактылуу улут» (Махатма Ганди).

Кыргыз элинин тарыхы менен бирге республикабызда жашаган боордош калктардын тарыхы – жеткинчектерде, жаштарда тарыхый эс тутумду калыптандыруунун каражаты.

Калкыбыз Азияда эң бай фольклордук адабиятты жараткан. Элибиздин даанышман макал-лакаптары, накыл сөздөрү, нуска китептери, мазмуну патриоттук идеяларга, рухий-адептик дөөлөттөргө бай “Манас” баш болгон залкар эпосторубуз, дастандарыбыз, Арстанбек, Жеңижок, Токтогулдай сандаган ак таңдай акындарыбыздын поэзиясындагы терең маанилүү санат-насыяттар, Карамолдо, Ниязаалы сыяктуу дөө-шаалар комузга кол ойготуп черткен, «жулактан кирип бойду алган» сандаган залкар күүлөр, Боогачы, Мусалар созгон керемет обондор улуттун гана эмес, жалпы адамзат маданият казынасынын асыл кенчи. Бир сөз менен айтканда, элибиздин кылымдап жараткан адабий-музыкалык маданияты, кыргыздын духун, философиясын, идеалдарын, каада-салтын көтөрүп алып жүргөн көркөм өнөрү (сүрөтү, киносу), Түгөлбай Сыдыкбеков, Чыңгыз Айтматов баштаган профессионал адабияты — тарбиячылар үчүн пайдалана турган баа жеткис гүлазык, орошон маани-маңыз, табылгыс педагогикалык курал. Тарбия үчүн суудай сузуп ала турган мазмун ушул жерде.

Тарбия ишинин мазмундук пайдубалына уютку болуп жата турган дагы бир кубаттуу ресурс бул күнүмдүккө эмес, түбөлүктүүлүккө эсептелген, калктын тарыхый тажрыйбасынан жаралып, доорлор сыноосунан өткөн көөнөрбөс элдик этикалык нарктар, адеп-ыймандык мурастар.

Биздин элдик менталитетинде индивидуалисттик-коммерциялык жана технократиялык дүйнө жоготуп, таппай калган эң мыкты сапат-касиеттер бар. Ошолордун бири – коллективизм. Айдоого тукум сээп жатканда, Баба дыйкан бизде мындай дейт: «Жылуу жерден конуш тап. Мунусу — жетим-жесирге, мунусу — алсыз карыпка, мунусу – курт-кумурскага, мунусу – сурамчы-тилемчиге, саламчыга, сизге, бизге, мага». Мына, жалпынын кызыкчылыгын көздөгөн элдин улуу коллективисттик, гуманисттик, адамгерчиликтүү этикасы. Калыгул даанышмандын гуманисттик этикасы насыяттайт: «Орой айтсаң адамга жукпайт, орой сөздү киши укпайт, сылык-сыпаа сөз жетет, ал мээге эмес, жүлүнгө кетет». Элдик кеменгер Калыгулдун ишениминде оройлукту назиктик, сылыктык, ачууну токтоолук, сабырдуулук, жек көрүүнү мээрим менен сүйүү жеңет. Улуттук менталитетибизде меймандостук, кайрымдуулук, күйүмдүүлүк, башкаларга жардамдашкан боордошпук касиети, керегелеш, үзөнгүлөш, канатташ жашаган калктар менен достук салты өнүккөн. “Эр достугу – эгиз, эл достугу – деңиз”, “Эки эрдин достугу бир белден ашырат, эки элдин достугу миң белден ашырат”. Кыргыз элинин салтындагы мындай достук этикасы – бүгүнкү улут аралык ынтымактын ачкычы[5].

Элдик этикада калыстык, чынчылдык, адилеттүүлүк, акыйкатчылдык, жоомарттык, “таш менен урганды аш менен урган” айкөлдүк, топуктуулук, сабырдуулук, сылык-сыпаалык, кечиримдүүлүк, мээримдүүлүк, ар намыстуулук,

жоопкерчиликтүүлүк, мекенчилдик ж.б. улуу сапаттар ар дайым даңазаланып, адамдык жүрүм-турумдун идеалы болуп келген.

«Жуйругу жок, жалы жок, кулан байкуш кантти экен, же сойлоорго буту жок, жылан байкуш кантти экен» деген улуу Асан Кайгы кыргыздын экологиялык маданиятынын, экологиялык акылмандыгынын символу. Асан Кайгынын адеп-ахлагы табият менен жуурулушкан руханий уруулуктун өрнөгү. Кишинин жер менен киндиктеш экенин, жер менен коюн-колтук алышкан улуу биримдиктин зарылдыгын туюнтуп, ата-бабалар ким табиятка каршы барса, кийиктерди миң-сандап кырган Кожожашчасынан аскада калып, «Буудайык» жомогундагы саятчы Төлөктөй апаатка учураарын адамзат балдарына эскертип кеткен. Жаратылыш менен гармонияда жашоо – бул элибиздин илгертен келаткан экологиялык улуу осуяты жана бүгүнкү адамзаттын алдыңкы акыл-эсинин тутунган философиясы. Бизде жерди эне дейт, Жер-Энени, табият-энени терең сыйлай билүүгө баланы кенедей кезинен тарбиялоо керек. Жаратылышка болгон боорукер мамиле – инсандын гумандуулугунун, адеп-ыйманынын критерийи. Тарбия ишинде мына ушундай улуттук философия жана дүйнөлүк экологиялык маданияттын жетишкендиктери – этикалык-экологиялык тарбиянын мазмундук ресурсу.

«Байлыктын атасы – эмгек, энеси – жер», “мээнетин катуу болсо, татканын татуу болот” деп насыятталат кыргыз эл макалында. Буга удаа “Манастагы” “эмгек кыл, балдар, эмгек кыл, акыңды эмгек кайырат, арыганың семирет, ачкан курсак тоюнат” деген осуятты дагы эске түшүрүү ылайыктуу. Элдик акылмандыктын эмгек философиясынын духунда улуу Жеңижок акын “адал эмгек – динибиз, жаралган адам эмгектен” деген даанышмандыкты жар салып турат. Чындыгында, Манас атабыздын адам болуп жаралышында, калыптанышында эмгек зор роль ойногон. Бала кезинде Манас Ошпур койчунун эмгек мектебинен өткөн [6]. Демек, биздин элдик педагогикабызда эмгек, биринчи иретте, бул баланы адам катары калыптандыруунун, киши кылуунун, атуул катары жетилтүүнүн бирден бир жолу, ошону менен бирге береке, байлыктын булагы. “Эрдин көркү – эл менен, эмгегин менен элге жак”, “Жаш кезинде жаркылдап, калкыңа тийгиз керегин” дейт тоо булбулу Токтогулдун насааты. Элдик акылмандыкта калк бакыбатына багышталган эмгекчилдик, эмгекти дин катары тутунган мээнеткечтик – адамдын адеп-ахлактуулугунун көрсөткүчү. Дегеле дүйнөнүн калктарында эмгек бак-таалайдын ачкычы катары саналат. Жамааттын жакшылыгына арналган эмгектин маңыздуулугу, кундуулугу, социалдык-баалуулугу, эмгектин, адамдын нравалуулугунун чен-өлчөмү жана кишинин өзүнүн ички жөндөм-мүмкүнчүлүктөрүн ачуунун, өзүн өлбөс кылуунун жолу экендиги жөнүндөгү элдик акылмандыктын залкар философиясы азыркы жаштарды тарбиялоо ишинин негизине идеялык пайдубал катары алынышы шарт.

“Зөөкүрдү чабар камчы бол, кургак жерге тамчы бол, дүлөйлөргө кулак бол, чөлдүү жерге булак бол, аргымак минген баатыр бол, алсыздарга жакын бол, жетимдерге көмөк бол, канкорлорго касап бол, калп айтканга мазак бол, урууларга айгак бол, ушакчыга сайгак бол, эрегиш чыкса элчи бол, эл-журтундун кенчи бол, кара өзгөй болбой калыс бол, кошоматтан алыс бол, жери жокко конуш бол, эти жокко союш бол” (Жеңижок). Улуу акын Жеңижоктун бул осуятында адамдык-атуулдук[5]. патриоттук жүрүм-турумдун бүтүндөй бир кодекси, программасы берилген.

Мекенчилдик, патриотизм – элдик моралдык улуу касиеттеринин бири (“Ала-Тоо асыл жер үчүн, калкым кыргыз сен үчүн, курман болуп кетейин” – Манас. “Денем афган жеринде калса калсын, жүрөгүмдү Алайга алып барып көмгүлө” – Курманжан датканын уулу

Абдылдабектин керээзинен. “Элимди, жеримди кор кылбай өмүр бою коргойм” – Эр Солтоной) [5].

Кыскасы, тарыхтын узак жолун баскан элибиз өсүп жаткан муундарга адам болуунун жолун, шартын көрсөткөн моралдык-этикалык дөөлөттөрдүн бүтүндөй бир системасын иштеп чыккан. Жогорудагы элдик моралдык нарктар жана идеалдар универсалдуу, жалпы адамзаттык мааниге ээ. Ушул адеп-ахлак нарктары кечээки ата-бабаларыбыздын жүрүм-турумунун регулятору болуп келген жана тарыхтын «аяздуу бороон-чапкындарында» улутубузду аман-эсен сактаган башкы тиректерден болгон. Бүгүн да ушул түбөлүктүү мүнөздөгү рухий-ыймандык дөөлөттөр таалим-тарбиянын мазмуну үчүн табылгыс ресурс, көрөңгө, гүлазык. Эгер ушул моралдык баалуулуктар менен жашпарыбыздын жан дүйнөсүн асылдандырууга жетише алсак, анда бул суверендүү Ата Журтубуздун моралдык жактан тазарышынын, өркүндөшүнүн жана анын жаркын болочогунун кепилдиги болмок[2].

Так илимдердин өкүлдөрүн ЖОЖдо тарбиялоонун принциптери эне тилдин баа баркын түшүндүрүү менен башка баалуулуктарды ага байлап, жаш адамдын ан сезимине куйууну максат кылыш керек. Анда төмөндөгү факторлор эске алынууга тийиш[3]. .

Авторитардык-акимчил тарбияда тарбиялануучу объект катары саналып, анын жүрүм-турумун тышпан туруп жөнгө салуу, башкаруу идеясы үстөмдүк кылат. Бүгүнкү жаңы тарбия методикасында бул анохронизм. Бүгүнкү тарбия ишинде маселеге чыгармачылык мамиле, тарбиялануучуну тарбиянын субъектиси катары саноо жана партнердук кызматташуу аркылуу анын инсандык сапаттарын өнүктүрүү идеясын биринчи планга койуу баарынан маанилүү. Мында колдонулуучу принциптер төмөнкүлөр болушу керек:

--- Эне тил улуттун “жаны”, “сырдуу коду” экени жана ага ыйык мамиле кылууну атуулдук бекем позицияга айландыруу принциби;

— адамгерчиликтүү, мээримдүү (гумандуу) мамиле принциби;

— жаратылышка ылайыктуулук принциби;

— инсанчыл-жекече (принцип личностно-индивидуального подхода) мамиле жасоо принциби;

— тарбия ишине инсанчыл-ишмерчил мамиле принциби;

— турмуш менен байланыштуулук принциби;

— өнүктүрүп тарбиялоо принциби;

— тарбияны уюштуруунун көп варианттуулугу жана ийкемдүүлүгү принциби;

— коллективде тарбиялоо принциби;

— үлгүлүү өрнөктөргө таянуу принциби;

----- эне тилди ыйык тутуу принциби;

– окутуунун жана тарбиялоонун биримдиги принциби ж.б.

Рухий-адептик тарбиялоо ишинде аталган принциптерди жетекчиликке алып, ыктуу пайдалануу оң натыйжа бермек.

Пайдаланылган адабияттар:

1. Акаев А.А. Манас эпосу жана Кыргыз мамлекеттүүлүгү. 2001-ж.
2. Кыргыз Республикасынын тарыхы. -Бишкек, 2013-ж, 306-6.
3. Сыдыкбаев Ч.М. Ысырайылова Н.С. Азыркы коомдогу массалык маалымат каражаттарынын орду. КР УИАнын Кабарлары. 2018-ж №3.
4. Кузнецов Г.В. “ТВ-журналистика”, Жети профессионалдык кыр.- М., 2004.-278 б.

5. Муратов С.А. Журналистиканын нравалык принциптери: изилдөө жүргүзүүчү журналистика. - Бишкек, 2007.
6. Сыдыкбаев Ч.М. Билим берүү системасын талкалоо мамлекетке каршы диверссия менен барабар. Известия вузов Кыргызстана стр.139 №8. 2017-ж.

УДК 37: 378

Смагулов К., Бисенбаева Л., Аширметов Е.

И. Арабаев атындагы КМУ

Смагулов К., Бисенбаева Л., Аширметов Е.

КГУ им. И.Арабаева

Smagulov K., Bisenbayeva L., Ashirmetov Ye.

KSU I.Arabaev

**ЗАМАНБАП БИЛИМ БЕРҮҮ ШАРТТАРЫНДА КЕЛЕЧЕКТЕГИ АДистерди
КЕСИПТИК Даярдоонун Педагогикалык негиздери
ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ
БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ
PEDAGOGICAL BASES OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS
IN THE CONDITIONS OF MODERN EDUCATION**

Аннотация: Макалa кесиптик билим берүү уюмдарынын жетекчилерине, окутуучуларына жана студенттерине арналган. Жаңы типтеги адисти даярдоонун негизги көйгөйлөрүнүн бири педагогикалык колледждердин студенттеринде тиешелүү кесиптик компетенцияларды түзүү маселеси болуп саналат. Бул милдет Казакстандын билим берүүнү өнүктүрүү программасында так белгиленген: "биз билим берүү жана өнүктүрүү процесстери менен иштей алган, өзүнүн оригиналдуу методдорун жана технологияларын долбоорлоо ыкмаларын билген, өзүнүн педагогикалык ой жүгүртүүсүн чагылдырууга жөндөмдүү, билим берүү процессинин катышуучулары менен ар кандай курактагы жана ар кандай социалдык-психологиялык статустагы адистерди даярдашыбыз керек". Заманбап окутуу үч методологиялык негиздердин: аксиологиялык (гуманисттик жана техникалык паритет-технологиялык баалуулуктар жана максаттар) биримдигине негизделген, конкреттүү ишкананын керектөөлөрүнө ылайык белгилүү бир профилдеги жана квалификациялык деңгээлдеги кадрларды даярдоодо билим берүү жана өндүрүштүк чөйрөлөрдүн макулдашылган өз ара аракеттенүүсүн болжолдогон кесиптик даярдоону уюштуруунун инновациялык формасы катары түшүнүлөт; онтологиялык (компетенттүүлүк мамиле); технологиялык (кесиптик ишмердүүлүктү, социалдык жана кесиптик мамилелерди өнүктүрүү процессин уюштуруу) [1, б. 128]. Макалада заманбап билим берүү чөйрөсүндө Келечектеги адистерди кесиптик даярдоонун илимий-педагогикалык негиздери каралат. Иштин өзөгүн педагогикалык адистиктеги студенттерди окутуунун заманбап тутумунун элементтерин киргизүү студенттердин адистиги боюнча жалпы жана кесиптик даярдыгын сапаттуу өнүктүрүүгө, ошондой эле түздөн-түз билим берүү уюмунда тиешелүү тармакта практикалык көндүмдөргө ээ болууга өбөлгө болот деген ой түзөт.

Аннотация: Статья предназначена для руководителей, преподавателей и студентов профессиональных образовательных организаций. Одной из ключевых проблем подготовки